

بسمه تعالی
خلاصه کتاب ویژگی‌های معلم شایسته
اثر استاد طاهایی

اسلام دینی است همه جانبه که برای هدایت بشر چه از جنبه فردی و چه از جنبه اجتماعی برنامه دارد. و این هدایت نیز بدون تعلیم و تربیت ممکن نیست. بنابراین یکی از خواسته‌های مهم اسلام آشنایی انسان‌ها با علم و دانش است. قرآن در آیات زیادی به این امر مهم و به لزوم تعلیم و تربیت اشاره فرموده است. هدف اساسی تعلیم و تربیت نیز، ساختن انسان کامل بر اساس معیارهای اسلامی است. پس شناخت این معیارها برای کسانی که رسالت خطیر تربیت دیگران را به عهده می‌گیرند ضرورت کامل دارد. لذا معلمان دلسوز باید با روش‌های هدایتی اسلام آشنایی کامل داشته باشند.

جایگاه و فضیلت علماء

«هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ...»^۱

آیا کسانی که می‌دانند با کسانی که نمی‌دانند مساوی هستند؟

امام حسن عسکری ع می‌فرماید:

«کسی که جاهلی را راهنمایی کند و شریعت اسلام را به او بیاموزد

همراه با ما نزد خدای بزرگ خواهد بود.»^۲

هیچ چیز نمی‌تواند با علمی که در جهت الهی و برای رضای خدا به دست می‌آید و در راه او به کار گرفته می‌شود برابری کند.

ابزار تدریس و تعلیم و تبلیغ:

۱- قلم خداوند تبارک و تعالی در قرآن به قلم قسم خورده است و می‌فرماید:

«قسم به نون و قلم و آنچه می‌نویسد.»^۳

طبق روایات وارده مداد علماء بر خون شهداء برتری دارد. چرا که قلم عالم است که شهید می‌سازد. نوشته‌های علماء برای شهداء انگیزه آفریده و منشأ قیام و حرکت آنان می‌شود.

۲- زبان:

با تأمل در قرآن، آیات بسیاری را مشاهده می‌کنیم که با «قُل» شروع می‌شود. خداوند تبارک و تعالی به پیامبر ص امر می‌فرماید: «بگو و سؤال کن». پس زبان یکی از مهم‌ترین ابزار تدریس و تبلیغ است.

حال معلمی که می‌خواهد از راه قلم و زبان مردم را به سوی خداوند دعوت کند باید صفات و ویژگی‌هایی را داشته باشد:

۱- آگاهی

الف- آگاهی از فرد تحت تربیت خود:

معلم باید ویژگی‌های روحی و اخلاقی و ظرفیت دانش و پذیرش فرد تحت تعلیم خود را بشناسد. و بداند که با انسان سر و کار دارد و می‌خواهد انسان بسازد. فرد تحت تربیت او ننگین انگشتی نیست که یکی یکی آن را بترانند و در کناری بگذارد و تغییری در آنها حاصل نشود. بلکه انسان در معرض آفات و حوادث قرار دارد و هر روز در مقابل گرفتاری‌ها و ناملایمات یا شیاطین جنی و انسی رنگ و حالت عوض می‌کند و ثابت نمی‌ماند. این‌گونه نیست که با یک حرف معلم ساخته شود و دیگر تغییری نکند. دوستان ناشایست، خانواده و اجتماع، همچنین هوی و هوس خودش در او تأثیر می‌گذارد و او را عوض می‌کند به طوری که منعم را فراموش می‌کند.

ب- آگاهی نسبت به جریانات زمان و فرهنگ:

امام صادق ع می‌فرماید:

«کسی که به زمان خودش آگاه باشد هیچ‌گاه امور مشتبه و گیج کننده

به او هجوم نمی‌آورد.»^۴

همچنین علی ع می‌فرماید:

«فرزندانان را بر آداب و رسوم خودتان وادار نکنید زیرا آنان برای زمانی

غیر از زمان شما آفریده شده‌اند.»^۱

^۱ - سوره‌ی زمر(۱)، آیه ی ۹

^۲ - محمد باقر مجلسی، بحار الانوار، ج ۲، حدیث ۱

^۳ - سوره ی قلم(۱)، آیه ی ۲

^۴ - اصول کافی، ج ۱، حدیث ۲۹

یک مربی باید موقعیت زمان، دشمنان پنهان و آشکار و فرهنگ‌های تهاجمی را بشناسد و معرفی کند.
ج- آگاهی‌های اساسی در زمینه‌های مختلف.
معلم باید به علوم روز آگاهی نسبی داشته باشد.

۲- ایمان به هدف:

معلم باید هدف را شناخته و ایمان به آن داشته باشد و در راه آن پایداری و استقامت کند.
رسول خدا ص در جواب سران قریش که پیغام فرستادند ما به تو ریاست و ثروت می‌دهیم تا تو دست از دعوت خود برداری فرمودند: «اگر خورشید را در دست راست من و ماه را در دست چپ من قرار دهید به آن‌ها تمایل ندارم. (یعنی دست از هدفم برنمی‌دارم) به جای این حرف‌ها گواهی دهید که معبودی جز (الله) نیست و من رسول خدا هستم.» این‌جا جای تفکر است که حضرت رسول ص با این‌که یکه و تنها بودند اما برخلاف هدف خود که رضای الله است چیزی نفرمودند.
همچنین علی ع در شورای شش نفری با شروطی که از آن حضرت خواسته شد موافقت نکرده و برخلاف هدفشان سخنی نگفتند. پس در راه هدف باید پایداری داشت.

۲- پیش‌گام بودن:

یک مدرس و معلم از آن جهت که رهبر دیگران است باید پیش‌گام بوده و قبل از تعلیم به دیگران به تعلیم خود پردازد. استاد باید از نظر عمل، گفتار جلوتر از متعلمین خود باشد چرا که همه کار و اعمال او زیر نظر شاگردان اوست.
علی ع می‌فرماید:

«کسی که معلم نفس خود باشد یعنی خودش را ادب کند، به اجلال و احترام سزاوارتر است از کسی که مردم را ادب کند و به آن‌ها تعلیم دهد.»^۲

۴- اخلاص:

اخلاص مهم‌ترین صفت برای یک مبلغ و مدرس است. این سفارش همیشگی قرآن و انبیاء و اولیاء الهی است که به همه کارهای خود رنگ خدایی بدهید. هر چه اخلاص بیشتر باشد اثر سخن بیشتر خواهد بود. یک معلم نباید با حب و بغض عمل کند چرا که این کار اخلاص را از او می‌گیرد.
اخلاص علاوه بر نورانی کردن عمل، انسان را راهنمایی می‌کند و هر کس برای خدا کار کند؛ خدا برای او و به نفع او کار می‌کند پس نیت به عمل ارزش می‌دهد.
قرآن در این زمینه می‌فرماید:

«اتَّبِعُوا مَن لَّا يَسْئَلُكُمْ أَجْرًا وَهُم مَّهْتَدُونَ.»^۳

یعنی دو شرط برای یک معلم قرار داده یکی این‌که خود او هدایت شده و ساخته شده باشد و دوم این‌که اجر و مزدی نخواهد.
در روایات آمده است که برای تمرین خودسازی چهل روز عمل خود را برای خدا خالص کن تا چشمه‌های حکمت از قلب بر زبان تو جاری شود. آن وقت سخن در قلب دیگران هم می‌نشیند.

۵- سعه صدر:

شرح صدر از صفات پسندیده یک استاد است. وقتی حضرت موسی ع از طرف خداوند مأموریت پیدا کرد که به سوی فرعون رفته او را دعوت نماید، عرضه داشت خدایا سینه‌ام را باز کن و شرح صدر به من عنایت فرما و امر را بر من آسان گردان. در آیات ۲۵ تا ۲۸ سوره طه، چهار اصل از اساسی‌ترین اصول مربی‌گری بیان شده است که حضرت موسی ع از خدا تقاضا کرد:

۱- شرح صدر و تحمل و استقامت زیاد ۲- آسان شدن کارها. ۳- رسایی سخن
۴- معاون شایسته

اما در مورد پیامبر گرامی اسلام ص خداوند قبل از تقاضای ایشان این امور را به حضرتش عنایت کرد و علی ع را وزیر و بازوی آن حضرت قرار داد.

۶- پشتکار در عمل و ادامه تحصیل:

یک مدرس و معلم باید به مطالعه و تحصیل ادامه داده و به همان دانستنی‌های قبلی اکتفا نکند. و هر روز مطالب جدیدی برای شاگردان داشته باشد.

۷- فاطحیت و شهامت:

قرآن می‌فرماید:

^۱ - شرح نهج البلاغه (ابن ابی الحدید)، ج ۲۰، حدیث ۱۰۲

^۲ - نهج البلاغه، محمد دشتی، حکمت ۷۳

^۳ - سوره یس (ی)، آیه ی ۲۱

«کسانی که می‌خواهند رسالت خدا را به مردم برسانند، از احدی

نمی‌ترسند فقط از خدا می‌ترسند.»^۱

یک مبلغ باید قاطع و با شهامت باشد، حق بگوید و ترس نداشته باشد. برای خدا سخن بگوید و به تشویق و تقبیح مردم اهمیت ندهد. آنچه به درد دین مردم می‌خورد بر زبان جاری کند و از احدی غیر از خدا نترسد.

۸- انتقاد پذیری:

یک معلم اگر در مقام رشد خودش باشد، باید انتقاد پذیر بوده و حتی انتقاد نابجا را نیز گوش کند معمولاً دشمنان بیشتر انتقاد می‌کنند و این باعث رشد و سازندگی انسان است. با انتقاد دیگران زمینه اصلاح فراهم می‌شود. امام صادق ع می‌فرماید:

«دوست‌ترین برادران من کسی است که عیوب مرا به من بگوید.»^۲

نظر سنجی از شاگردان کلاس باعث رفع نواقص و اصلاح استاد می‌شود. امام سجّاد در این زمینه فرمایشی دارند:

«خدایا مرا موفق کن تا از کسی که ارشادم می‌کند اطاعت کنم و به

حرف او گوش بدهم و از کسی که مرا به رستگاری هدایت می‌کند پیروی کنم.»^۳

کار معلّم انتقال فکر و اندیشه از مغزی به مغز دیگر است، ولی آن کس که هدایت می‌کند خداست. پس استاد نباید مغرور شود چرا که اگر تأثیر کلامی هم هست از جانب خداست و اوست که هدایت‌گر است.

۹- نرم‌خویی، مهربانی و دلسوزی:

«قُولُوا لَهُمْ قَوْلًا مَعْرُوفًا»

اگر می‌خواهید با مردم حرف بزنید با سخن نیکو حرف بزنید.

این‌ها نیز یک صفت نیک برای استاد است.

۱۰- عزّت نفس:

همه چیز خود را از دست خدا ببیند و به کسی جز خدا امیدوار نباشد.

۱۱- عدالت و صداقت:

عدالت به تقوا نزدیک‌تر است. رعایت عدالت در مورد شاگردان حتی در مورد نگاه کردن به مستمعین از صفات برجسته یک معلم است.

۱۲- تواضع و گذشت:

این نیز یک دستور قرآنی است برای پیامبر و معلّمین که شغل آن‌ها، شغل انبیاء است.

۱۳- آراستگی ظاهری:

البته آراستگی ظاهری به معنای تقلید از مد نیست، بلکه منظم بودن و تمیز و مرتّب پوشیدن است. پیامبر گرامی اسلام همیشه به آینه نگاه می‌کردند و موی خود را شانه کرده حتی گاهی اوقات در آب نگاه می‌کردند و موی خود را صاف می‌نمودند و می‌فرمودند:

«خداوند دوست دارد هر گاه بنده‌ای برای دیدن برادران مؤمن خود

می‌رود، خود را آماده کرده و بیاراید.»^۴

والسلام.

تنظیم کننده: امینیان

^۱ - سوره ی احزاب(۳۳)، آیه ی ۳۹

^۲ - بحار الانوار، ج ۷۴، حدیث ۴

^۳ - صحیفه سجّادیه، فرازی از دعای بیستم مکارم الاخلاق.

^۴ - وسائل الشیعه، ج ۵، حدیث ۲